

3. Spór o uniwersalia

Andrzej Wiśniewski

Andrzej.Wisniewski@amu.edu.pl

Wstęp do filozofii

Materiały do wykładu

2015/2016

Nieco semiotyki

- **nazwa** – napis lub dźwięk
- **pojęcie** – znaczenie nazwy
- **desygnat** nazwy – każdy przedmiot, dla którego nazwa jest znakiem
 - czasami mówi się o desygnatach *pojęcia*; wówczas pojęcie rozumie się jako nazwę wyposażoną w znaczenie
- **zakres** (inaczej: **denotacja**) nazwy/pojęcia – zbiór wszystkich desygnatów nazwy/pojęcia
- **treść** (pełna) nazwy/pojęcia – zbiór wszystkich cech przysługujących wspólnie desygnatom nazwy/pojęcia

Nazwy jednostkowe, ogólne i puste

Z uwagi na liczbę desygnatów wyróżnia się:

- nazwy (pojęcia) **jednostkowe** (np. *Poznań*),
- nazwy (pojęcia) **ogólne** (np. *psycholog*),
- nazwy **puste** (np. *kwadratowe koło*).
 - desygnatem nazwy *Poznań* jest miasto Poznań
 - desygnatem nazwy *psycholog* jest każdy pojedynczy psycholog – a takich jest wielu
 - nazwa *kwadratowe koło* nie ma desygnatu

Uniwersalia to przedmioty ogólne.

Uniwersalia a nazwy ogólne

(1) **Koń** jest trawozżerny.

Parafraza: Każdy koń jest trawozżerny.

Desygnatem nazwy „koń” w zdaniu (1) jest dowolny pojedynczy koń.

(2) **Koń** jest w Europie pospolity.

Parafraza: ~~Każdy koń jest w Europie pospolity.~~ ???

Pytanie: Do czego odnosi się nazwa *koń* w zdaniu (2)?

Parafraza: Gatunek „koń” jest w Europie pospolity.

Odpowiedź: Do gatunku „koń”.

Pytanie: Jak istnieją gatunki?

Uniwersalia a nazwy ogólne

(3) **Człowiek** jest ssakiem.

Parafraza: Każdy człowiek jest ssakiem.

(4) **Człowiek** jest istotą myślącą.

Parafraza: ~~Każdy człowiek jest istotą myślącą.~~ ???

Pytanie: Do czego odnosi się nazwa *człowiek* w zdaniu
(4)?

Uniwersalia a nazwy ogólne

(5) **Piękno** jest symetrią i harmonią.

Parafraza: Cokolwiek jest piękne, jest zarazem symetryczne i harmonijne.

(6) **Piękno** jest ulotne.

Parafraza: ???

Pytanie: Do czego odnosi się nazwa *piękno* w zdaniu (6)?

Uniwersalia a nazwy abstrakcyjne

Z uwagi na to, do czego nazwy się odnoszą, wyróżnia się:

- nazwy **konkretne** – są one znakami dla rzeczy, osób bądź czegoś, co sobie wyobrażamy jako rzecz albo osobę
 - ('Arystoteles', 'kognitywista', 'krasnowłodek Gapcio',...)
- nazwy **abstrakcyjne** – pozostałe (znaki cech, relacji, stanów rzeczy, liczb, ...)
 - ('białość', 'wyższość', 'radość', '67540', ...)

Uniwersalia a nazwy abstrakcyjne

(7) **Kulistość** jest kształtem doskonałym.

(8) Sąd sądem, a **sprawiedliwość** musi być po naszej stronie.

Pytania: Do czego odnosi się nazwa *kulistość* w zdaniu (7)?

Do czego odnosi się nazwa *sprawiedliwość* w zdaniu (8)?

Niewątpliwie są to jakieś **przedmioty abstrakcyjne** (i zarazem ogólne).

Pytanie: Jak istnieją przedmioty abstrakcyjne?

Co to są uniwersalia?

Uwaga: w języku filozoficznym „przedmiot” to nie zawsze to samo, co „rzecz”.

Przedmioty jednostkowe

(ten) konkretny koń

konkretny sprawiedliwy
wyrok sądowy

Przedmioty ogólne

gatunek „koń”
zbiór wszystkich koni
„koń w ogóle”

sprawiedliwość

Uniwersalia to przedmioty ogólne.

Niewątpliwie o nich mówimy. **Ale jak istnieją przedmioty ogólne – jeśli istnieją?**

- To pytanie jest treścią ***sporu o uniwersalia.***

Cztery uwagi dla koneserów

Uwaga 1: Uniwersalia nazywa się też **powszechnikami**,
stąd też czasami pisze się o sporze o powszechniki.

Uwaga 2: W tradycyjnej filozofii powszechnik/
universale jest czymś,

„co ze swojej natury może być w wielu”

Arystoteles

i jako taki przeciwstawiany jest konkretnym rzeczom
czy organizmom.

Cztery uwagi dla koneserów

Uwaga 3: Uniwersalia są przedmiotami abstrakcyjnymi. Ponadto co najmniej niektóre przedmioty abstrakcyjne są zarazem przedmiotami ogólnymi. Tak więc spór o uniwersalia to także spór o sposób istnienia przedmiotów abstrakcyjnych.

Uwaga 4: Pominiemy tutaj trudną kwestię, czy każdy przedmiot abstrakcyjny jest powszechnikiem.

Wybrane sposoby istnienia

istnienie **rzeczywiste** vs. istnienie **tylko pomyślane**

istnienie **realne** vs. istnienie **idealne**
(tj. w czasie (ani w czasie,
i w przestrzeni) (ani w przestrzeni))

istnienie **samoistne** vs. istnienie **niesamoistne**

„Coś istnieje samoistnie (...), jeżeli ma samo w sobie swój fundament bytowy (...). Coś istnieje natomiast niesamoistnie (...), jeżeli swój fundament bytowy ma nie w sobie samym, lecz w czymś innym”.

Roman Ingarden, *Spór o istnienie świata*

Główne stanowiska w sporze o uniwersalia

- **Skrajny realizm pojęciowy:** uniwersalia istnieją rzeczywiście i samoistnie
 - a zatem uniwersalia nie istnieją w sposób tylko pomyślany; co więcej, istnieją one niezależnie od przedmiotów jednostkowych: konkretnych rzeczy i organizmów.
- **Umiarkowany realizm pojęciowy:** uniwersalia istnieją rzeczywiście, ale niesamoistnie
 - a zatem uniwersalia mają być ufundowany w przedmiotach jednostkowych, konkretnych rzeczach i organizmach.

Główne stanowiska w sporze o uniwersalia

- **Konceptualizm**: uniwersalia istnieją w sposób tylko pomyślany
 - są one znaczeniami nazw ogólnych, czyli *pojęciami ogólnymi*.
- **Nominalizm**: rzeczywiście istnieją tylko przedmioty jednostkowe
 - uniwersalia są tylko znakami czy słowami, zbierającymi razem to, co jednostkowe,
 - istnieją nazwy ogólne, ale nie pojęcia ogólne.

Rafael: Szkoła ateńska

Platon i Arystoteles

“All of Western philosophy is but a footnote to Plato.”

Alfred North Whitehead

Skrajny realizm pojęciowy: Platon

Platon żył w latach 427-347 p.n.e. Był uczniem Sokratesa i nauczycielem Arystotelesa.

- Uniwersalia w koncepcji **Platona** noszą nazwę **idei**.
- Idee istnieją *rzeczywiście* (a więc nie w sposób tylko pomyślany!) i *samoistnie*.
 - Znaczy to m.in., że oprócz konkretnych ludzi istnieje (rzeczywiście i samoistnie!) odrębny byt – *człowiek w ogóle*. Przedmioty bywają piękne, ale istnieje też – rzeczywiście i samoistnie! – *piękno samo w sobie*.
 - Idee są pozaczasowe i pozaprzestrzenne.

Skrajny realizm pojęciowy: Platon

- Idee partycypują w wielu przedmiotach jednostkowych naraz.
 - Przykładowo, idea *białości* uczestniczy w wielu rzeczach białych, a idea człowieka, czyli *człowiek w ogóle*, w wielu poszczególnych osobach.
- Idee są wzorcami rzeczy.
- Idee są doskonalsze od rzeczy.
- Rzeczy są niedoskonałymi kopiami idei.

Ku przestrodze

- Idee platońskie są poznawane (rozumowo), a nie tworzone przez umysł.
- W języku potocznym słowo „idea” kojarzy się psychologicznie, jako – najogólniej rzecz biorąc – pomysł, pojęcie czy wyobrażenie (najczęściej wzniosłe). *Dla Platona natomiast idee istnieją poza umysłem i poza przedmiotami fizycznymi !!*

Skrajny realizm pojęciowy: Argumentacja Platona

Poznajemy nie tylko przez zmysły, ale i przez pojęcia.

Pytanie: Czym jest to, co poznajemy przez pojęcia?

Każde pojęcie odnosi się do jakiegoś przedmiotu.

Przedmioty, do których odnoszą się pojęcia, muszą mieć własności tych pojęć.

Własnościami pojęć ogólnych są jedność i niezmienność.

Przedmioty, które poznajemy za pomocą zmysłów, są wielorakie i zmienne.

Wniosek 1: Pojęcia ogólne nie odnoszą się do przedmiotów poznawanych za pomocą zmysłów.

Wniosek 2: Poza przedmiotami poznawanymi za pomocą zmysłów istnieją również jakieś byty niezmienne – **idee** – i to właśnie je poznajemy przez pojęcia.

Komentarz: zapraszam na wykład ☺

Skrajny realizm pojęciowy: Platon

Własności idei

- Idee są niezmiennie
 - ponieważ takie są pojęcia.
- Idee są niezniszczalne i wieczne
 - ponieważ są niezmiennie.
- Świat idei ma hierarchiczną budowę
 - ponieważ mamy pojęcia o różnym stopniu ogólności.
- Gdy przyjmiemy (za Platonem), że „istnieć” to tyle, co „być niezmiennym”, możemy powiedzieć, że idee istnieją, natomiast rzeczy tylko się stają. „Idee są prawdziwym bytem”.
 - » stąd *skrajny realizm pojęciowy*

Anamneza *Kosmologia*

- Alegoria jaskini (zob. plik „alegoria jaskini.pdf”)
- Poznawanie polega na przypominaniu sobie tego, co kiedyś, przed życiem, wiedzieliśmy lepiej.
 - » Teoria anamnezy
- Odwiecznie istnieją: idee, materia (rozumiana jako pozbawiony wszelkich jakości substrat) oraz Demiurg.
- Demiurg ukształtował świat z materii, mając za wzorce idee. Ponieważ jednak tworzywo było niedoskonałe, świat rzeczy jest, jaki jest – rzeczy są niedoskonałymi kopiami idei.

Rzeczywistość hierarchiczna według Platona

DEMIURG

Źródło: Władysław Stróżewski: *Ontologia*

Nieco ontologii: Własności przedmiotów

- Własności **konstytutywne**: decydują o tym, że przedmiot jest tym, czym jest.
- Własności **konsekwentne**: cechy drugorzędne, bezpośrednio wynikające z własności konstytutywnych.
- Własności **przypadłościowe**: pozostałe cechy przedmiotu.
- **Istota** przedmiotu: zespół jego własności konstytutywnych.
- **Istota gatunkowa** przedmiotu: zespół tych własności konstytutywnych przedmiotu, które decydują o tym, że jest to przedmiot takiego, a nie innego gatunku.
 - » Różne przedmioty danego gatunku mają taką samą istotę gatunkową.

Umiarkowany realizm pojęciowy: Arystoteles (384-322 p.n.e.)

- **Istota gatunkowa** przedmiotu: zespół tych własności konstytutywnych przedmiotu, które decydują o tym, że jest to przedmiot takiego, a nie innego gatunku.
- Uniwersalia w koncepcji **Arystotelesa** są utożsamiane z istotami gatunkowymi przedmiotów jednostkowych. A zatem – przykładowo – „koń w ogóle” to zespół tych własności koni, które decydują, że są one końmi właśnie i, jako takie, są wspólne wszystkim koniom.

Umiarkowany realizm pojęciowy: Arystoteles (384-322 p.n.e.)

- Tak więc dla Arystotelesa uniwersalia istnieją rzeczywiście, ale niesamoistnie. Istnieją rzeczywiście, bo są zespołami cech przedmiotów jednostkowych. Istnieją niesamoistnie, bo w przedmiotach jednostkowych mają swój „fundament bytowy”.
- Elementy treści pojęcia („ogólnego”) są tożsame z własnościami tworzącymi istotę gatunkową; pojęcie ujmuje istotę gatunkową.
 - » *Uwaga:* To, co zostało powiedziane wyżej, zdaje się oddawać myśl Arystotelesa, nie jest jednak, ściśle rzecz biorąc, wyrażone tak, jak on to wyraził.